

УДК 378.016:159.9

DOI: 10.30838/J.BPSACEA.2312.261021.95.807

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ОЧІКУВАНЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

ТИМОШЕНКО О. А.^{1*}, канд. техн. наук, доц.,
СКРЯБІНА К. В.², аспір.

^{1*} Кафедра екології та охорони навколишнього середовища, Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, вул. Чернишевського, 24-а, 49600, Дніпро, Україна, тел. +38 (050) 452-43-63, e-mail: mitomdnipro1997@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3114-9820

² Кафедра пропедевтики дитячих хвороб, Дніпровський державний медичний університет, вул. Володимира Вернадського, 9, 49044, Дніпро, Україна, тел. +38 (095)782-69-06, e-mail: k.v.skriabina@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9792-6269

Анотація. Постановка проблеми. Викладачі ЗВО нерідко стикаються з тим фактом, що студенти, які навчаються за конкретною спеціальністю чотири або шість років, після закінчення навчання йдуть працювати за іншою спеціальністю або опановують іншу професію. Ця ситуація, а точніше проблема так званої «текучки кадрів», є особливо характерною для технічних спеціальностей. Причому не має значення, чи навчається студент за контрактом, чи він займає державне бюджетне місце, чи є студент успішним у навчанні, чи належить до тих, хто постійно відсутній на заняттях і має навчальні заборгованості. Дослідження причин такої проблематики, характерної для ЗВО в Україні, на наш погляд, є важливим і недостатньо вивченим завданням з теоретичної та практичної точок зору. Великий обсяг наукових психолого-педагогічних досліджень присвячений вивченню мотивів вибору спеціальності та майбутньої професії, темі мотивації сучасної молоді взагалі, вивченню професійних інтересів старшокласників, експериментальним дослідженням щодо профорієнтації абітурієнтів. Але дуже замало теоретичних та практичних робіт, які спрямовані на вивчення причин вибору професії, яка не відповідає освітній спеціальності. **Мета статті** – виконати аналіз проблеми вивчення професійних очікувань студентів, а також дослідити психологічні особливості молодшої людини як суб'єкта навчання та фактори, які впливають на вибір молоддю спеціальності й майбутньої професії в процесі їх навчання в ЗВО. **Висновки.** Проаналізовано: психологічні особливості студентів як суб'єктів навчання; смислоутворюючий характер вибору студентами свого професійного шляху; фактори, які впливають на вибір молоддю спеціальності та майбутньої професії; психологічні особливості успішного оволодіння знаннями під час навчання в ЗВО; психологічні компоненти пізнавальної діяльності студента – мотиви, інтерес, увага, пам'ять, вольові та емоційні процеси; проблеми реалізації професійної кар'єри як елемента самореалізації та саморозвитку людини; складові емоційно-оціночного ставлення студентів до майбутньої професії; функції, які виконують професійні очікування в житті особистості; ознаки змісту професійних очікувань.

Ключові слова: психологічні особливості; мотивація; кар'єрні очікування; ціннісні орієнтації; майбутня професія; професійне самовизначення

RESEARCH OF THEORETICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT PROFESSIONAL EXPECTATIONS OF FUTURE PROFESSIONALS

TYMOSHENKO O.A.^{1*}, Cand. Sc. (Tech.), Assoc. Prof.,
SKRIABINA K.V.², Postgrad. Stud.

^{1*} Department of Ecology and Environmental Protection, Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture, 24-a, Chernyshevskoho Str., 49600, Dnipro, Ukraine, tel. +38 (050) 452-43-63, e-mail: mitomdnipro1997@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3114-9820

² Department of Propaedeutics of Children's Diseases, Dnipro State Medical University, 9, Volodymyra Vernadskoho Str., 49044, Dnipro, Ukraine, tel. +38 (095) 782-69-06, e-mail: k.v.skriabina@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9792-6269

Abstract. Problem statement. Freelance teachers are often faced with the fact that students who study in a particular specialty for four or six years, after graduation go to work in another specialty or master another profession. This situation, or rather the problem of so-called "staff turnover", is especially characteristic of technical specialties. And it does not matter whether the student is studying under a contract, whether he occupies a state budget place, whether the student is successful in his studies, or belongs to those who are constantly absent from class and have academic debts. In our opinion, the study of the causes of such issues, which is characteristic of the Free Economic

Zone in Ukraine, is an important and insufficiently studied task from a theoretical and practical point of view. A large amount of scientific psychological and pedagogical research is devoted to the study of motives for choosing a specialty and future profession, the topic of motivation of modern youth in general, the study of professional interests of high school students, experimental research on career guidance. But there is very little theoretical and practical work aimed at studying the reasons for choosing a profession that does not correspond to the educational specialty. **Purpose of the article** is to analyze the problem of studying the professional expectations of students, as well as to investigate the psychological characteristics of young people as a subject of study and the factors influencing young people's choice of specialty and future profession in the process of their education in Institutions of higher education (IHE). **Conclusions.** Analyzed: psychological features of students as subjects of study; the meaningful nature of students' choice of their professional path; factors influencing young people's choice of specialty and future profession; psychological features of successful mastering of knowledge during training in IHE; psychological components of the student's cognitive activity - motives, interest, attention, memory, volitional and emotional processes; problems of professional career realization as an element of self-realization and human self-development; components of emotional and evaluative attitude of students to the future profession; functions that fulfill professional expectations in the life of the individual; signs of the content of professional expectations.

Keywords: *psychological features; motivation; career expectations; value orientations; future profession; professional self-determination*

Постановка проблеми. Обсяг знань, який подвоюється кожні два – три роки, висвітлює проблему невідповідності знань і вмінь населення потребам ринку праці та робить актуальним питання розкриття особистості під час її навчання, що вимагає враховувати як соціальні, вікові, так і психологічні особливості людини.

Дослідження психіки людини пов'язане з рівнем її зрілості, соціальною ситуацією розвитку, діяльністю і з поняттям віку (біологічного, психологічного, інтелектуального та ін.).

Головні напрямки розвитку психологічних особливостей студентів є розвиток інтелектуальних здібностей, мотивації до навчання та праці, когнітивного стилю навчання [1]. Зниження здатності до навчання може бути пов'язане із станом здоров'я, людською енергетикою, зменшенням потреби в знаннях, зниженням можливостей застосування знань на практиці.

На різних етапах становлення професійної свідомості студентів змінюється ставлення до навчання. Професійна діяльність формує запити та пізнавальні інтереси, мотиви, цілі, потреби в знаннях, навичках.

Проблема вибору спеціальності та закладу вищої освіти (далі – ЗВО) є однією з найбільш важливих для окремої молодої людини та основою її самоствердження в суспільстві: до якої соціальної групи

належати, яких цілей досягати. Вчені-соціологи підраховали, що приблизно 40 % молоді через незнання правил вибору спеціальності, відсутності досвіду в професійній діяльності обирають професію, яка не відповідає їх інтересам, схильностям, внутрішнім переконанням [2]. Це викликає розчарування, навіть психологічні розлади. Великим є й економічний збиток для країни. Щорічно держава втрачає мільярди гривень, оскільки більш третини випускників шкіл поступають навчатись та працювати за спеціальностями, які не відповідають їх індивідуальним запитам та потребам суспільства. Тому дуже важливим є дослідження мотивів вибору спеціальності, за якою молода людина планує навчатися у закладі вищої освіти.

Аналіз публікацій. Чіркiна С. Є. визначає такі групи мотивів навчальної діяльності студентів [3]: пізнавальні, професійні, творчі досягнення, соціальні мотиви. Вибір молоддю спеціальності навчання ускладнюється догматичним типом навчання, лекційною формою проведення занять, відривом навчання від життя, теорії від практики, орієнтацією на засвоєння готових знань. Все більший інтерес у студентів викликають активні методи неформального навчання: презентації, семінари, вебінари, дискусії, тренінги, моделювання проектів та ін.

Психологічними особливостями студентів як суб'єктів навчання вважаються [4]:

- прагнення до самостійності та самореалізації;
- концентрація на професійних завданнях;
- інтерес до практичного застосування знань;
- наявність особистого досвіду;
- вміння працювати з інформацією;
- складності у встановленні та підтримці міжособистісних стосунків.

Суб'єкт навчання може займати активну позицію за умови тісного зв'язку освіти з практичним боком життєвих потреб. Таким чином, «суб'єкт навчання» – це носій предметно-практичної діяльності і пізнання, активний діяч, джерело свідомої, цілеспрямованої активності.

Сучасний освітній ринок рясніє кількістю пропозицій, а модернізація освіти, економічна обстановка в країні зобов'язує ЗВО чітко відстежувати всі тенденції, пов'язані з мотивацією абітурієнтів, пропонувати нові форми і методики навчання, придумувати «гарячі» пропозиції в боротьбі за потенційних абітурієнтів.

Таким чином, вивчення мотивації професійного вибору може дозволити виявити фактори, які мають вирішальний вплив на вибір навчального закладу оптанту, і спроектувати агітаційну компанію ЗВО.

Мета дослідження – виконати аналіз проблеми вивчення професійних очікувань студентів, а також дослідити психологічні особливості молодої людини як суб'єкта навчання та фактори, які впливають на вибір молоддю спеціальності й майбутньої професії в процесі їх навчання в ЗВО.

Результати дослідження. Питання мотивації, по суті, є питанням про якість навчальної діяльності, успішності соціально-психологічної адаптації студента до умов навчання в ЗВО, ефективності професійної підготовки майбутнього фахівця.

Погляди на сутність мотиву у психологів суттєво розходяться. Але всі вони збігаються в одному: за мотив

приймається якийсь один конкретний психологічний феномен (но різний у кожного з авторів) [5]. В основному психологи групуються навколо наступних точок зору на мотив як на побудження, потребу, ціль, намір, властивості особистості, становище.

Ще з минулого сторіччя мотив багатьма психологами трактувався як рухома сила, як спонукання. Як мотив приймали будь-яку причину, яка викликає спонукання. Мотивами стали стимули, а «спонукач» та «спонукання» стали синонімами. При цьому біологи, фізіологи та психологи-біхевіористи за мотив приймали зовнішній стимул. Гордон Олпорт [6] справедливо відмічає, що в якості об'єктів, що спонукають діяльність людини, можуть виступати й відсутні об'єкти. Таким чином, спонукачів (детермінант) поведінки може бути багато, та вони можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми (наприклад, біль). Однак не всі вони можуть бути віднесені до мотивів. Виникає питання: що може служити критерієм різниці мотиваційних та немотиваційних детермінант, які причини можна розрізняти як мотиваційне спонукання, а які – ні?

У західній психології поширеним рішенням цього питання є розрізнення способу (яким чином) та причини (чому) поведінки: до мотивації відносять тільки причини. При цьому вважається, що мотивація відповідає за стратегічну спрямованість поведінки на ціль; тоді як спосіб поведінки, його тактична реалізація визначаються не причиною, а досвідом та навчанням.

Більшість вітчизняних та закордонних психологів вважають, що мотив – це не будь-яке спонукання, що виникає в організмі людини (в якості стану), а внутрішнє спонукання, що усвідомлюється, відображає готовність людини до дії або вчинку. Таким чином, стимул викликає (спонукає) дію або вчинок не прямо, а опосередковано, за рахунок мотиву: спонукальником мотиву є стимул, а спонукальником дії або вчинку – внутрішнє усвідомлювальне спонукання, яке

приймається багатьма психологами як мотив.

Кожна людина індивідуальна – під час вибору майбутньої спеціальності вона керується своїми особистими факторами, оточуючим середовищем, порадами близьких, інтересами друзів. Звичайно, на практиці оптимально враховувати свої індивідуальні здібності і життєві інтереси – але, на жаль, вони часто оцінюються в останню чергу.

Проаналізовано основні фактори, які формують переваги людини під час вибору спеціальності навчання та майбутньої професії.

Так, теорія Є. О. Климова [7] містить вісім універсальних чинників в житті, які впливають на вибір професії. Перший чинник – це думка батьків, старших членів сім'ї: більшість старших членів сім'ї несе відповідальність і піклується про дитину; багато в чому така відповідальність впливає і на його доросле життя. У тому числі турбота проявляється і в рекомендаціях по вибору професії – на жаль, не завжди старші знають про ідеальну кар'єру краще самої дитини. Другий чинник – позиція своїх друзів, тобто вплив оточення: у цьому віці вагому роль грають дружні зв'язки, вони досить міцні, щоб в значній мірі впливати на відповідний вибір професії. Але правильним буде лише те рішення, яке не суперечить особистим уподобанням і інтересам людини. Третій чинник – думки шкільних педагогів, позиція вчителів: досвідчений педагог багато зауважує в поведінці і активності своїх учнів, в тому числі навички і схильності до певної професії. Четвертий чинник – власні професійні плани: план в даному випадку передбачає уявлення людини про етапи освоєння конкретної професії. П'ятий чинник – особисті здібності людини: судити про свої здібності слід не тільки за результатами навчальної програми, але також ґрунтуючись на досягненнях в різних областях своєї діяльності і в особистих захопленнях. Шостий чинник – домагання на суспільне визнання: важливо при плануванні майбутньої кар'єри продумати і

реалістичність своїх домагань, наскільки об'єктивними виглядають поставлені цілі. Сьомий чинник – інформованість про особливості професій: куплені людиною відомості повинні бути повними, об'єктивними і неспотвореними задля ідеального вибору найбільш підходящої професії. Останній чинник – схильності людини: вони можуть проявлятися в її захопленні і улюблених заняттях, на які витрачається безліч вільного часу.

В рамках вивчення даної актуальної теми М. В. Риченковим, І. В. Риченковою, В. С. Кирєєвим [8] виконане маркетингове дослідження «Виявлення факторів, що впливають на вибір абітурієнтом вищого навчального закладу під час вступу», проведеного серед школярів старших класів та їх батьків (170 респондентів) з використанням результатів самостійно розробленого і проведеного опитування, а також з урахуванням вторинних джерел інформації. Дане дослідження несе в собі наступні цілі: виявлення чинників, що впливають на вибір абітурієнтів того чи іншого вищого навчального закладу, а також вивчення затребуваності професій, форм навчання і можливості його оплати.

Вибір учнями старших класів ЗВО є завданням, в якому багато невідомих, від правильного вирішення даного завдання залежить майбутнє самого учня. Тому для перемоги в конкурентній боротьбі за майбутнього студента ЗВО повинні точно відстежувати всі тенденції, пов'язані з мотивацією абітурієнтів і факторами впливу на них, пропонувати нові форми і методики навчання, щоб своєчасно адаптуватися до цієї сфери змін. Таким чином, визначення мотивації, що впливає на абітурієнтів, дає можливість виявити ті чинники і критерії, які мають вирішальний вплив на вибір закладу вищої освіти. Провівши опитування автори дослідили, що студентам і учням старших класів допомагають вибрати вищий навчальний заклад в основному члени їх сімей. Але кінцевим все ж таки рішення залишається за абітурієнтами. Хоча насправді найчастіше буває таким чином: за

узгодженостю з батьками визначаються основні критерії для вступу, вибору спеціальності, ЗВО, міста.

Підсумовуючи огляд досліджень факторів, які впливають на вибір спеціальності та майбутньої професії, а також мотивів отримання вищої освіти можна стверджувати, що такі чинники є переважно зовнішніми: престижність отримання вищої освіти і кваліфікованої спеціальності, затребуваною на ринку праці; перспектива поліпшити своє особисте життя; чинники, пов'язані з майбутнім абітурієнта; місцезнаходження вузу; якість освіти. На другому плані залишаються вартість і зручність навчання, складність вступних іспитів. Диплом престижного ЗВО сприймається як конкурентна перевага під час працевлаштування.

Абітурієнти прислухаються в основному до власної думки у виборі ЗВО і професії, але при цьому думка батьків має значну роль. Затребуваність таких професій, як фінансист і менеджер, зберігається. Більше абітурієнтів цікавляться кар'єрою в сфері інформаційних технологій, а також творчими, архітектурними, дизайнерськими професіями.

Фактори вибору майбутньої професійної діяльності також аналізуються у працях О. М. Леонтєва [9], Б. Ф. Ломова [10], В. С. Мерліна [11], В. А. Петрук, Н. В. Ляховченка [12]. Так, педагоги В. А. Петрук та Н. В. Ляховченко виділяють такі дев'ять факторів: позиція старших членів сім'ї; матеріальне і соціальне становище сім'ї; позиція товаришів, подруг; позиція вчителів, шкільних педагогів; особисті професійні плани; здібності; рівень претензій на суспільне визнання; інформованість; особисті схильності.

Психологічні особливості успішного оволодіння знаннями під час навчання в ЗВО. Ефективність засвоєння знань залежить від ряду психологічних компонентів пізнавальної діяльності студента – мотивів, інтересу, уваги, пам'яті, вольових та емоційних процесів, які в тій чи іншій мірі спонукають до навчальної діяльності. Стимулювання процесу засвоєння матеріалу

знаходить власний вияв у мотивації навчання.

Формування мотивів навчання зумовлено насамперед змістом, багатством навчального процесу, його ідейною спрямованістю, умінням викладача активізувати студентів. Мотивами діяльності студентів можуть виступати їх уявлення або переживання, почуття, переконання, ідеї, які виражають їх матеріальні або духовні потреби [21].

Мотиви навчання можуть мати характер безпосереднього стимулу або більш віддаленої перспективи [13]. *Безпосередні мотиви* прямо, безпосередньо стимулюють студента до навчання, викликають його активність і старанність у роботі. *Перспективні мотиви* навчання зв'язані з глибшим усвідомленням учнями своїх завдань, з тривалішими діями. До них належать такі мотиви, як прагнення учня закінчити ЗВО, здобути спеціальність, бути корисним країні тощо.

Співвідношення між різними мотивами-стимулами змінюється залежно від віку студента, від характеру його діяльності. Спонукальна сила стимулів навчання також змінюється. Вкладач виховує у студентів потребу в знаннях, прагнення опанувати їми, навички, практичні вміння за рахунок стимулювання різними засобами процесу навчання.

Від правильної взаємодії безпосередніх і перспективних мотивів залежить виховання колективних прагнень, колективних форм діяльності студентів.

Важливим засобом стимулювання процесу навчання і формування мотивів свідомого здобування знань є ідейна спрямованість навчального матеріалу, його зв'язок з життям. Усвідомлення студентами зв'язку набутих знань з життєвою практикою сприяє активному засвоєнню знань, свідомому ставленню до навчального предмета. На цій основі й розвивається стійкий інтерес до науки, до праці, який стає провідним мотивом навчально-трудової діяльності спеціалістів. Найважливіші педагогічні прийоми, що сприяють

формуванню у студентів свідомого ставлення до навчання [14]:

1) розкриття перед студентами мети навчання;

2) формування пізнавальних інтересів, що виховують наполегливість, активність у навчанні, прагнення практично застосовувати набуті знання;

3) застосування активних методів навчання, які забезпечують свідоме сприймання і засвоєння знань студентами, розвивають їх самостійну творчу діяльність;

4) застосування різних видів заохочення студентів до свідомого активного сприймання та засвоєння навчального матеріалу;

5) оперативне керування навчальним процесом, систематичний контроль і перевірка роботи студента.

У навчальному процесі діє й інший психологічний компонент – інтерес як активна внутрішня спонукальна сила. Він сприяє свідомому сприйманню та засвоєнню студентами знань, виробленню вмінь і практичних навичок.

Важливу роль у навчальному процесі відіграють навчальні інтереси. Без навчального інтересу не можна спромогтись успішного і глибокого засвоєння знань.

Пізнавальний інтерес – важливе джерело поглибленого засвоєння студентами знань, розвитку їх пізнавальних здібностей, формування особистості. Він сприяє збагаченню наукових понять студентів, допомагає зрозуміти цінність науки, вагомість знань у житті. Найважливішим засобом стимулювання глибоких пізнавальних інтересів є раціональна організація навчального процесу, зв'язок його з життям, з практикою, що активізує розумову діяльність, розкриває перед студентами практичне значення знань, їх суспільну зумовленість [15].

Професійний інтерес проявляється як вищий ступінь зосередження свідомості студентів на певному виді діяльності, на тій чи іншій галузі науки, техніки. Ступінь виявлення інтересу залежить насамперед від характеру організації навчального процесу і

методів навчання, від того, яка роль відводиться самостійній роботі студентів, виробленню умінь застосовувати набуті знання на практиці.

Щоб навчатися, потрібна стійка, довільна увага. Увага як форма психічної діяльності є необхідною умовою пізнавальної роботи студентів. Вона проявляється в спрямованості і зосередженості особистості на певних об'єктах.

Фізіологічною основою уваги є утворення осередку оптимального збудження кори великих півкуль головного мозку при одночасному гальмуванні в суміжних ділянках кори, що виникає в результаті дії закону індукції нервових процесів. Переключення уваги з одного об'єкта на інший зумовлене переміщенням оптимального збудження з однієї ділянки кори до іншої, коли з'являється новий подразник. Увага нерозривно пов'язана з діяльністю людини. У студентів увага розвивається в процесі їх навчально-трудої діяльності, під впливом виховання і великою мірою зумовлюється змістом навчального матеріалу, наявністю навчального інтересу, правильним педагогічним керівництвом процесом навчання [16].

Окрему форму запам'ятовування становить заучування. Для продуктивності запам'ятання, заучування матеріалу дуже важливо, щоб завдання було чітко визначене, зрозуміле студентам, щоб були вказані шляхи та засоби його запам'ятовування. Через те треба чітко намітити і формулювати мету кожного заняття, точно встановлювати обсяг і характер навчальних завдань.

Міцність запам'ятовування, заучування зумовлюється свідомим засвоюванням матеріалу і залежить від певних зв'язків, що встановлюються між тими чи іншими явищами. Ці зв'язки можуть мати характер механічний або смисловий, логічний.

Процес навчання має довільно-вольовий характер, тобто в ньому активну участь бере воля. Воля людини проявляється в свідомих, цілеспрямованих, мотивованих діях і

зв'язана з подоланням труднощів. Дієвість волі багато в чому залежить від мотивації і мети вольових дій. Чим сильніший мотив, який був основою для вибору мети, чим правильніше її поставлено, тим більше певності, що труднощі, які виникають під час навчання, учень подолає і поставленої мети досягне. Однією з важливих умов здійснення вольової дії є стійкість мотивів.

Поряд із пізнавальними інтересами і вольовими якостями важливу роль у процесі засвоєння відіграють почуття, емоції [17]. Вони активізують пізнавальну діяльність і разом з тим виявляють моральні, естетичні та інші переживання учнів, їх ставлення до навчання, праці. Емоції, які відображають ті чи інші почуття, сприяють виробленню певного ставлення студента до навколишньої дійсності, до колективу, суспільства. Вони є засобом формування переконань, духовного зростання особистості студента.

Психологічні компоненти успішного засвоєння знань знаходять свій вияв у свідомому ставленні студентів до навчальної роботи, вони є умовою подолання труднощів, конфліктів, які виникають у процесі навчання.

Проблема вивчення професійних очікувань студентів в процесі їх навчання в ЗВО. Професійні очікування визначаються як емоційно-оціночне ставлення особистості до професійної діяльності, яке відбиває суб'єктивне уявлення про професію та характер суб'єкт-об'єктного взаємозв'язку, обумовлює регуляцію професійної поведінки, спонукає до утвердження особистості в професійній діяльності [18].

Вибір студентами свого професійного шляху має смислоутворюючий характер. Сама реалізація професійної кар'єри виступає важливим елементом самореалізації та саморозвитку людини. Дослідження в галузі професійного самовизначення доводять взаємопов'язаність кар'єри та професійного навчання майбутнього фахівця. Успішне професійне навчання У ЗВО зумовлює доцільний вибір майбутньої професійної діяльності відповідно з особистісними

особливостями студентів та умовами їх професійної самореалізації.

Але часто під час навчання у ЗВО студент не розглядає свою спеціальність як можливість розвитку в аналогічній професії, не усвідомлює мету професійної кар'єри. Саме характер професійних очікувань студентів висвітлює наміри щодо місця застосування професійної праці. Дуже часто студенти-випускники мають невизначений образ майбутнього та шляхів професійного розвитку. Значною мірою студенти не усвідомлюють особистісне значення для них професії. Навчання не розглядається ними як передумова професійної реалізації.

Вивчення суб'єктивних уявлень студентів про професію доцільно з метою оцінювання ступеня їх професійної готовності до виконання професійної діяльності. Можна визначити головні функції, які виконують професійні очікування в житті студентів:

- моделювання цілісності професійного шляху людини;
- моделювання цілісності особистості як професіонала;
- зв'язок людини з професійним середовищем в цілісну систему (відповідність уявлень, цілі, задач реальному середовищу);
- моделювання дій, спрямованих на реалізацію фахівця в професійній діяльності [19].

Зміст професійних очікувань складають уявлення про професію та суб'єктивне ставлення про неї. Як складові уявлень про професію можуть бути образ професійної кар'єри (ціль, засоби, умови, результат); образ себе («Я – фахівець»); образ суб'єкт-об'єктного взаємозв'язку. В емоційно-оціночному ставленні студентів до майбутньої професії виділяються такі складові як:

- а) професійна спрямованість: потреби, мотиви, інтереси;
- б) емоційна оцінка: позитивна, негативна, байдужа;
- в) професійна позиція: установки, наміри, готовність до розвитку;

г) ціннісні орієнтації: значення, сенс професії в житті.

Одним з об'єктивних чинників, який визначає зміст професійних очікувань студентів, є їх професійна підготовка, яка виражається через професійну спрямованість та визначеність. А суб'єктивним фактором можна назвати особистісні особливості, виражені через емоційний інтелект та смисложиттєві орієнтації.

Зміст професійних очікувань можна розкрити шляхом виділення таких ознак:

- визначеність – невизначеність;
- узгодженість – неузгодженість;
- значимість – незначимість;
- адекватність – неадекватність;
- цілісність – фрагментарність;
- позитивна – негативна – індеферентна забарвленість [20].

Розвиток професійних очікувань пов'язаний з переходом особистості на більш високий рівень усвідомленості особливостей ставлення до майбутньої професії. Забезпечення розвитку професійних очікувань може бути втілено в спеціальній розвивальній програмі (тренінгу), яка має сприяти перетворенню мотиваційної, інтелектуальної, афетивної

структур особистості, формуванню готовності до певних дій у професійній сфері.

Висновки. В ході дослідження теоретичних аспектів розвитку професійних очікувань студентів проаналізовано:

1. психологічні особливості студентів як суб'єктів навчання;
2. смислоутворюючий характер вибору студентами свого професійного шляху;
3. фактори, які впливають на вибір молоддю спеціальності та майбутньої професії;
4. психологічні особливості успішного оволодіння знаннями під час навчання в ЗВО;
5. психологічні компоненти пізнавальної діяльності студента – мотиви, інтерес, увага, пам'ять, вольові та емоційні процеси;
6. проблеми реалізації професійної кар'єри як елемента самореалізації та саморозвитку людини;
7. складові емоційно-оціночного ставлення студентів до майбутньої професії;
8. функції, які виконують професійні очікування в житті особистості;
9. ознаки змісту професійних очікувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Панченко С. М. Психологічні особливості дорослої людини як суб'єкта навчання. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологічні науки*. Вип. 3. 2018. С. 24–37.
2. Давыденко Т. М., Шафоростова Е. Н. Профессионализм и профессиональные компетенции преподавателя в теории педагогики. *Вестник ВГУ. Серия «Проблемы высшего образования»*. 2016. № 1. С. 46–50.
3. Чиркина С. Е. Мотивы учебной деятельности как фактор эффективности обучения взрослых в период профессиональной переподготовки : автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. псих. наук : спец. 19.00.07 – Возрастная и педагогическая психология. Казань, 2015. 18 с.
4. Звонко О. С. До питання співвідношення понять дорослість і зрілість у віковій психології. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 7 (312). 2017. С. 185–192.
5. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2015. 487 с.
6. Олпорт Г. Становление личности. Избранные труды. Москва : Смысл, 2016. 63 с. URL: https://bookz.ru/authors/gordon-olport/stanovle_530/1-stanovle_530.html (дата звернення: 02.10.2021).
7. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения. Москва : Академия, 2004. 98 с.
8. Рыченков М. В., Рыченкова И. В., Киреев В. С. Исследование факторов, оказывающих влияние на выбор вуза абитуриентами, на различных этапах процесса поступления. *Современные проблемы науки и образования*. 2015. № 6. С. 46–53.
9. Леонтьев А. Н. Лекции по общей психологии. НПФ «Смысл», 2007. 254 с.
10. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. Москва: Наука, 1984. 444 с.
11. Мерлин В. С. Психология индивидуальности. Воронеж – Москва : МОДЭК; Ин-т практической психологии, 1996. 448 с.
12. Ляховченко Н. В., Петрук В. А. Аналіз акторів, що впливають на вибір майбутньої професії старшокласниками. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2017. № 4. С. 125–128.

13. Збандуто С. Ф. Психологічні компоненти успішного засвоєння знань. 2018. URL: <http://uastudent.com/psychologichni-komponenty-uspishnogo-zasvoennja-znan/> (дата звернення: 14.10.2021)
14. Бордовская Н. В., Реан А. А. Педагогика. СПб. : Питер, 2018. 304 с.
15. Мельничук І. М. Особливості застосування інтерактивних ігор у вищому навчальному закладі. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. № 4. 2016. С. 34–46.
16. Чинники ефективності навчання. *Всеосвіта* : веб-сайт. URL: <https://vseosvita.ua/library/cinniki-efektivnosti-navcanna-24999.html> (дата звернення: 26.10.2021)
17. Ковалькова Т. О. Емоційне стимулювання як метод активізації навчальної діяльності студентів. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/kovalkova_0027.pdf (дата звернення: 12.10.2021)
18. Сурякова М. В. Технологія кар'єри : навч. посіб. Дніпро: НметАУ, 2015. 70 с.
19. Сурякова М. В. Розвиток кар'єрних очікувань майбутніх фахівців у ВНЗ. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2012. Вип. 42 (2). С. 165–173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnpu_psykhol_2012_42%282%29_21
20. Шевченко Н. Ф., Сурякова М. В. Кар'єрні очікування як показник розвитку фахівця в процесі професійного становлення. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Т. 7, вип. 6. С. 193–197.
21. Тимошенко О. А., Скрябіна К. В. Щодо питання мотивації вибору спеціальності навчання та закладу вищої освіти. *Сучасна вища освіта: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: міжнар. наук.-практ. конф. студ., аспір. та наук.: тези доповідей*. (Дніпро, 19 березня 2020 р.) Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. 236 с. С. 207–210.

REFERENCES

1. Panchenko S.M. *Psihologichni osoblivosti dorosloї lyudini yak sub'ekta navchannya* [Psychological features of an adult as a subject of study]. *Visnik Nacional'noї akademії Derzhavnoї prikordonnoї sluzhbi Ukraini. Psihologichni nauki* [Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Psychological Sciences]. Iss. 3, 2018, pp. 24–37. (in Ukrainian)
2. Davydenko T.M. and Shaforostova Ye.N. *Professionalizm i professional'nye kompetencii prepodavatelya v teorii pedagogiki* [Professionalism and professional competencies of a teacher in the theory of pedagogy]. *Vestnik VGU. Seriya «Problemy vysshogo obrazovaniya»* [Bulletin of VSU. Series: Problems of Higher Education]. 2016, no. 1, pp. 46–50. (in Russian)
3. Chirkina S.Ye. *Motivy uchebnoj deyatel'nosti kak faktor `effektivnosti obucheniya vzroslyh v period professional'noj perepodgotovki : avtoref. diss. na soisk. uch. step. kand. psih. nauk : spec. 19.00.07 – Vozrastnaya i pedagogicheskaya psihologiya* [Motives of educational activity as a factor of efficiency of training of adults in the period of professional retraining : author's ref. diss. for the degree of Cand. Psych. Sc.: special. 19.00.07 – Age and Pedagogical Psychology]. Kazan, 2015, 18 p. (in Russian)
4. Zvonok O.S. *Do pitannya spivvidnoshennya ponyat' doroslist' i zrilist' u vikovij psihologii* [On the question of the relationship between the concepts of adulthood and maturity in age psychology]. *Visnik LNU imeni Tarasa Shevchenka* [Bulletin of Taras Shevchenko Lviv National University]. No. 7 (312), 2017, pp. 185–192. (in Ukrainian)
5. Myasoid P.A. *Zagal'na psihologiya : navch. posib.* [General psychology: textbook. Way]. Kyiv : Higher School Publ., 2015, 487 p. (in Ukrainian)
6. Allport G. *Stanovlenie lichnosti. Izbrannye trudy* [Formation of personality. Selected Works]. Moscow : Smysl Publ., 2016, 63 p. URL: https://bookz.ru/authors/gordon-olport/stanovle_530/1-stanovle_530.html (Appeal date: 02.10.2021). (in Russian)
7. Klimov Ye.A. *Psihologiya professional'nogo samoopredeleniya* [Psychology of professional self-determination]. Moscow : Academy Publ., 2004, 98 p. (in Russian)
8. Rychenkov M.V., Rychenkova I.V. and Kireev V.S. *Issledovanie faktorov, okazyvayuschih vliyanie na vybor vuza abiturientami, na razlichnyh `etapah processa postupleniya* [Research of factors influencing the choice of a university by applicants at various stages of the admission process]. *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya* [Modern Problems of Science and Education]. 2015, no. 6, pp. 46–53. (in Russian)
9. Leontiev A.N. *Lekcii po obschej psihologii* [Lectures on general psychology]. NPF "Smysl" Publ., 2007, 254 p. (in Russian)
10. Lomov B.F. *Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psihologii* [Methodological and theoretical problems of psychology]. Moscow : Nauka Publ., 1984, 444 p. (in Russian)
11. Merlin V.S. *Psihologiya individual'nosti* [Psychology of individuality]. Voronezh – Moscow: MODEK; Institute of Practical Psychology, 1996, 448 p. (in Russian)
12. Lyakhovchenko N.V. and Petruk V.A. *Analiz aktoriv, scho vplivayut' na vibir majbut'oi profesii starshoklasnikami* [Analysis of actors influencing the choice of future profession by high school students]. *Visnik Vinnic'kogo politehnichnogo institutu* [Bulletin of Vinnytsia Polytechnic Institute]. 2017, no. 4, pp. 125–128. (in Ukrainian)

13. Zbanduto S.F. *Psihologichni komponenti uspishnogo zasvoennya znan'* [Psychological components of successful knowledge acquisition]. 2018. URL: <http://uastudent.com/psihologichni-komponenty-uspishnogo-zasvoennja-znan/> (Appeal date: 14.10.2021) (in Ukrainian)
14. Bordovskaya N.V. and Rean A.A. *Pedagogika* [Pedagogy]. Siant-Petersburg : Peter Publ., 2018, 304 p. (in Russian)
15. Melnychuk I.M. *Osoblivosti zastosuvannya interaktivnih igor u vischomu navchal'nomu zakladi* [Features of application of interactive games in higher educational institution]. *Visnik Nacional'noi akademii Derzhavnoi prikordonnoi sluzhbi Ukraini. Pedagogichni nauki* [Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Pedagogical Sciences]. No. 4, 2016, pp. 34–46. (in Ukrainian)
16. *Chinniki efekтивности navchannya* [Factors of learning effectiveness] Education : website. URL: <https://vseosvita.ua/library/cinniki-efektivnosti-navcanna-24999.html> (Appeal date : 26.10.2021) (in Ukrainian)
17. Kovalkova T.O. *Emocijne stimulyuvannya yak metod aktivizacii navchal'noi diyal'nosti studentiv* [Emotional stimulation as a method of activating students' educational activity]. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/kovalkova_0027.pdf (д Appeal date : 12.10.2021) (in Ukrainian)
18. Suryakova M.V. *Tehnologiya kar'eri : navch. posib.* [Career technology : textbook. way]. Dnipro : NmetAU Publ., 2015, 70 p. (in Ukrainian)
19. Suryakova M.V. *Rozvitok kar'ernih ochikuvan' majbutnih fahivciv u VNZ* [Development of career expectations of future specialists in universities]. *Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu imeni G. S. Skovorodi. Psihologiya* [Bulletin of Kharkiv National Pedagogical University after G.S. Skovoroda. Psychology]. 2012, iss. 42 (2), pp. 165–173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnpu_psykhol_2012_42%28%29_21 (in Ukrainian)
20. Shevchenko N.F. and Suryakova M.V. *Kar'erni ochikuvannya yak pokaznik rozvitku fahivcya v procesi profesijnogo stanovlennya* [Career expectations as an indicator of specialist development in the process of professional development]. *Aktual'ni problemi psihologii* [Current Problems of Psychology]. 2019, vol. 7, iss. 6, pp. 193–197. (in Ukrainian)
21. Tymoshenko O.A. and Scriabina K.V. *Schodo pitannya motivacii viboru special'nosti navchannya ta zakladu vischoi osviti* [Regarding the issue of motivation for choosing a specialty of study and higher education institution]. *Suchasna vischa osvita : perspektivni ta prioritetni napryami naukovih doslidzhen': mizhnar. nauk.-prakt. konf. stud., aspir. ta nauk : tezi dopovidej* [Modern higher education : promising and priority areas of research : Intern. sc.-pract. conf. of stud., postgrad. and scient. : abstracts]. Dnipro, March 19, 2020. Dnipro : Alfred Nobel University Publ., 2020, 236 p., pp. 207–210. (in Ukrainian)

Надійшла до редакції: 03.10.2021.